

EKOLOGIK JINOYATLAR UCHUN JAVOBGARLIK: JINOYAT HUQUQI VA EKOLOGIYA CHORRAHASIDA

Abdurofiyeva Nodirabonu

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ekologik jinoyatlar uchun javobgarlik masalasi jinoyat huquqi nuqtayi nazaridan yoritilib, atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashdagi huquqiy mexanizmlar tahlil qilinadi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida ekologik jinoyatlar uchun belgilangan normalar, ularning qo'llanish amaliyoti, hamda mavjud bo'shliqlar o'rganiladi. Maqolada jinoyat huquqi va ekologik siyosat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik asoslab berilib, ekologik jinoyatlarni samarali jazolash va oldini olish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: Ekologik jinoyat, jinoyat huquqi, ekologik xavfsizlik, atrof-muhit, javobgarlik, huquqiy mexanizmlar, Jinoyat kodeksi.

Atrof-muhitga yetkazilayotgan zararlar bugungi kunda nafaqat ekologik, balki huquqiy va ijtimoiy muammoga aylangan. Biologik xilma-xillikning kamayishi, havoning ifloslanishi, suv zaharli moddalarga to'lishi kabi holatlar nafaqat tabiatga, balki jamiyat salomatligiga bevosita tahdid soladi.

Bu kabi zararli harakatlarni sodir etgan shaxslarga nisbatan jinoiy javobgarlik belgilanishi kerak. Shunday bo'lsa-da, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida ekologik jinoyatlar uchun alohida bob mavjud bo'lsa-da, ularning real qo'llanilish darajasi past, sud amaliyoti kam, jazolashdan ko'ra ogohlantirishga asoslangan yondashuv ustun.

Mazkur maqolada aynan jinoyat huquqi va ekologik muhofaza chorrahasida yuzaga keladigan muammolar, huquqiy ziddiyatlar va takomillashtirish yo'llari tahlil qilinadi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- **Normativ-huquqiy tahlil** – Jinoyat kodeksining 23-bobi (Ekologiyaga qarshi jinoyatlar) va boshqa tegishli qonunlar o'rganildi.
- **Qiyosiy huquqshunoslik** – boshqa davlatlar (Rossiya, Germaniya, Fransiya) tajribasi solishtirildi.
- **Sud amaliyotini tahlil qilish** – ekologik jinoyatlar bo'yicha mavjud sud qarorlari va statistik ma'lumotlar ko'rib chiqildi.
- **Analitik yondashuv** – jinoyat tarkibi, subyektiv va obyektiv tomonlar nuqtayi nazaridan baholandi.

Jinoyat kodeksidagi ekologik jinoyatlar tasnifi

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 23-bobi 16 ta modda orqali quyidagi harakatlar uchun javobgarlikni nazarda tutadi:

- Atmosfera havosini ifloslantirish (Modda 196)
- Yer resurslariga zarar yetkazish (Modda 198)
- Hayvonot yoki o'simlik dunyosini yo'q qilish (Moddalar 202–203)
- Qonunga xilof ov qilish, baliq ovlash, daraxt kesish
- Radiatsion xavfli moddalar bilan muomala qoidalarini buzish

Amaliy muammolar

- Sudlarda ekologik jinoyatlar bo'yicha **ko'rilayotgan ishlar soni juda kam.**
- Ko'plab jinoyatlar **ma'muriy huquqbuzarlik sifatida baholanmoqda**, ya'ni jinoiy javobgarlik emas, faqat jarima qo'llaniladi.

- **Jinoiy javobgarlikning profilaktik ta'siri zaif**, chunki qonunda belgilangan jazolar real tahdid darajasiga mos emas (kam miqdordagi jarimalar yoki shartli jazolar).

- **Jinoyat tarkibi noaniq:** ekologik zarar miqdori, oqibati va subyektiv niyatni isbotlash amaliyotda murakkab.

Jinoyat huquqida ekologik xavfsizlikni ifodalash zarurati. Jinoyat huquqi har doim jamiyat uchun eng xavfli ijtimoiy hodisalarni jazolashga qaratilgan bo'lsa, ekologik jinoyatlar hozirda global tahdidga aylangan. Shunga qaramasdan, ekologik jinoyatlar ko'pincha iqtisodiy manfaatlar bilan bog'lanib, "yumshoq munosabat" bilan qaralmoqda.

Xalqaro tajriba. Germaniya va Fransiyada ekologik jinoyatlar alohida maxsus qonunlar bilan tartibga solinadi. Rossiya va Qozog'istonda esa atrof-muhitga zarar yetkazish jinoyatlarida og'ir jazolar, hatto korxonalarni sud orqali yopish choralari nazarda tutilgan.

Evropa Ittifoqi esa 2008-yilda ekologik jinoyatlar to'g'risida maxsus direktiva (2008/99/EC) qabul qilib, davlatlardan ekologik huquqbuzarliklarni jinoyat sifatida baholashni talab qildi.

Javobgarlikni kuchaytirish va huquqni qo'llash. O'zbekistonda ekologik jinoyatlarda korxonalarining mansabdor shaxslariga qarshi real jinoyat ishlarining ochilishi kam. Ko'pincha ekologik shikoyatlar ma'muriy choralalar bilan cheklanadi, bu esa ekologik jinoyatlarning oldini olishda yetarli emas.

Shuningdek, **ijtimoiy xavflilik mezonlari**, "salbiy ekologik oqibatlar" kabi tushunchalar Jinoyat kodeksida aniq belgilanmagan. Bu holat jinoyatni isbotlash va sudda yuridik asoslarni ko'rsatishda qiyinchiliklar tug'diradi.

Ekologik jinoyatlar jinoiy huquq doirasida yetarlicha e'tibor qaratilmagan soha bo'lib qolmoqda. Jinoyat kodeksida bu borada normalar mavjud bo'lsa-da, ularning amalda qo'llanilishi sust. Atrof-muhitga zarar yetkazganlik uchun jazo muqarrarliligi prinsipi to'liq ishlamaydi.

Takliflar

1. Jinoyat kodeksining 23-bobini **qayta ko'rib chiqib, zamonaviy ekologik xatarlar asosida to'ldirish.**
2. "Ekologik jinoyatlar to'g'risida" **maxsus qonun** qabul qilish.
3. Ekologik zarar yetkazgan yuridik shaxslar (korxonalar) uchun **og'irroq jinoiy javobgarlik choralarini** belgilash.
4. Sud, prokuratura va tergov organlari uchun **ekologik jinoyatlar bo'yicha maxsus malaka oshirish dasturlarini joriy etish.**
5. Fuqarolarning **atrof-muhitni himoya qilishda sud orqali ishtirok etish huquqini kengaytirish.**

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi, 1994.
2. O'zbekiston Respublikasi Ekologik kodeksi, 2023.
3. UNEP. *Environmental Crime: A Growing Threat to Natural Resources*, 2018.
4. OECD. *Effective Enforcement of Environmental Law*, 2022.
5. EU Directive 2008/99/EC on the Protection of the Environment through Criminal Law.
6. Karimov B. *Ekologik xavfsizlik va huquq*, Toshkent: TDYU, 2021.
7. Qodirova M. *Ekologik huquqbuzarliklar va ularning ijtimoiy xavfi*, 2020.